

Александра Костадиновић – Рачић*

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Оригинални научни рад

УДК 34(497.11)(091)(094.5)

DOI: 10.7251/SIC2306031K

О ЖЕНАМА У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ. У КОНТЕКСТУ СТАРИЈИХ И НОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА

Апстракт: У раду ће бити ријечи о женама у Душановом законнику, у контексту старијих и новијих истраживања у српској историографији, односно, упоређујући иста, даћемо осврт на сличности и разлике у њима, стављајући акценат, првенствено, на права и положај жене у тадашњем друштву, конкретније, у тадашњем временском периоду. Сходно томе, указаћемо на њихове привилегије, али и на дискриминацију, у поменутом правном споменику, гдје се жене што директно, што индиректно помињу у двадесетак чланова, међутим ми ћемо се у тексту фокусирати само на оне чланове Законика у којима се жена помиње директно, тачније термином жена или у контексту одреднице женског рода (хришћанка, калуђерица, властелинка...). Другим ријечима, анализираћемо чланове 9, 17, 46, 53, 54, 64, 73, 104, 195 и 196, чије су се одредбе односиле, углавном, на властелинке и остале жене, али не и на жене владара, што се да закључити из члана 195. Душановог законика.

Кључне ријечи: Душанов законик, жена, властела, себри, баштина, обичајно право, средњи вијек.

* aleksandra.kostadinovic-racic@ff.unibl.org

Проучавајући друштво средњовјековне Србије да се примијетити да су се жене, тога времена, дијелиле у двије категорије – на једној страни то су биле слободне жене, односно властелинке и жене које су живјеле у градовима, док су на другој страни биле зависне жене, тачније жене кметова, које су живјеле по селима и биле везане за властелинов посјед. О судбини и једне и друге категорије жена, до ступања у брак, одлучивали су родитељи, а након удаје жене су биле потчињене мужу, који их је у свему заступао, па, самим тим, оне, у већини случајева, у јавном животу, нису имале неку значајнију улогу. Њихове активности биле су, углавном, везане за бригу о кући и о дјечи, док су жене кметова, заједно са својим мужевима, биле ангажоване око обраде како сопственог, тако и властелиновог посједа. У урбаним срединама ситуација је била другачија, гдје су се жене, као правно и економски слободне, укључивале у разне врсте дјелатности, али и ту је законодавац поставио извјесна ограничења, о чему ћемо расправљати на наредним страницама рада.¹

И средњовјековна литература није била претјерано наклоњена према женама, гдје су оне, претежно, приказане негативно, односно на жене се гледало као на оличење зла и продужену руку ђавола, али и као на кривце за страдања појединих личности, народа и држава. С друге стране, у појединим дјелима величане су врлине жена, њихова мудрост, ученост, побожност, милосрдност и добротинства, те остале особине које су биле прихваћене у хришћанском систему вриједности.² Овоме би требало додати да су се поједине жене попут Косаре, кнегиње Милице, Јелене Балшић и деспотице Јерине, истицале и помирителском и дипломатском стратегијом, која је дошла до изражаја приликом различитих сукоба, када су оне, захваљујући својој стрпљивости, способности и проицљивости, помогле својим мужевима или синовима у одређеним кризним ситуацијама. Другим ријечима, да би постигле повољно разрешење сукоба жене су се изла-

¹ Душанка Динић – Кнежевић, „Жена“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999), 189-190.

² Више о томе видјети: Светлана Томин, *Књигољубиве жене српског средњег века* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 5-46.

гале ризику и свјесно жртвовале, у намјери да заштите себи блиске особе.³ Највеће похвале које су изречене женама у српској средњовјековној књижевности потичу из пера Константина Филозофа и односе се на монахиње Јевгенију (кнегиња Милица) и Јефимију.⁴ О Јевгенији и Јефимији оставио је свједочанство и Григорије Цамблук, који истиче њихову мудрост и снагу ума као врлине које су их красиле.⁵ Уколико су се женама приписивале неке врлине, средњовјековни писци најчешће су их у својим дјелима исказивали кроз изразе *мужаствена жена*, *мужеумна жена* и сл., поредећи, на тај начин, њихову храброст и њихове способности са мушкарцима, односно мушким принципима.⁶ Тако патријарх Данило III (Бањски, Млађи), у *Слову о Светом кнезу Лазару*, за кнегињу Милицу каже да је *мужеумна*.⁷

Када је ријеч о Душановом законуку и помињању жена у истом, Сима Ћирковић о томе каже сљедеће – *Женски гео популације готово да се и не помиње. У прописима се огледа старатељска улога мушкарца, а жене бивају самостално третиране само као удовице или „сироте“, с тежњом да им се помогне кад су у улози главе домаћинства*.⁸ Не можемо рећи да је законодавац „занемарио“ жену, ако имамо у виду да се овај термин, као што смо, већ, навели у апстрактну раду, на директан или индиректан начин, помиње у двадесетак чланова *Законика*, с тим што ћемо ми расправљати само о члановима 9, 17, 46, 53, 54, 64, 73, 104, 195 и 196,⁹ у којима се термин

³ Исто, 130-147.

⁴ Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Приредила Гордана Јовановић (Београд: Просвета – СКЗ, 1989): 86, 88.

⁵ Григорије Цамблук, *Слово о преносу моштију свете Петке из Трнова у Видин и Србију*, у: *Књижевни рад у Србији*, Приредио Дамњан Петровић, На савремени језик превели Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Ђорђе Трифуновић и Дамњан Петровић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књига 12 (Београд: Просвета – СКЗ, 1989): 120.

⁶ Светлана Томин, *Мужаствене жене српског средњег века* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 7-27.

⁷ *Стара српска књижевност. Хрестоматија*, Приредио и превео Томислав Јовановић (Београд: Филолошки факултет; Крагујевац: Нова светлост, 2000): 82.

⁸ Божидар Ферјанчић, Сима Ћирковић, *Стефан Душан* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005), 216.

⁹ У раду смо, првенствено, користили текст *Душановог законика*, који је према *Призренском рукопису*, приредио Стојан Новаковић (1898), а поређења ради користили смо и издања *Душановог законика* које су приредили Никола Радојчић (1960) и Ђорђе Бубало (2010). – Стојан Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског 1349-1354. На ново издао и објаснио Стојан Новаковић*, Уредник и приређивач Раде Михаљчић

жена помиње директно или у контексту одреднице женског рода. Треба-ло би, такође, имати на уму да Душанов законик представља само дио Душанове кодификације и да су многа питања везана за жене и њихов положај у средњовековној Србији била регулисана и кроз тзв. *Закон цара Јустинијана* и *Скраћену синтагму Матије Властара*, који представљају не-одвојиви дио поменуте кодификације. Осим тога, бројна „женска питања“ била су регулисана и ранијим српским правом, укључујући ту *Законоправило Светога Саве*, затим повеље српских владара, које су имале снагу закона, те обичајно право.¹⁰

Термин жена, у контексту *христијанице* (православке), помиње се у деветом члану *Душановог законика – О полуверцима*¹¹, у коме је ријеч о склапању мјешовитог брака између римокатолика и православке, те о могућим санкцијама које је законодавац предвидио за *полуверца*, ако овај не би прешао у православље – *И ако се најде полуверац узам христијаницу, ако узљуби, да се крсти у христијанство; ако ли се не крсти, да му се узме жена и деца и да им се да дел от куће, а он да се иждене*.¹² Ова одредба, као и многе, преузета је из византијског права, које је, такође, забрањивало да се склапа брак са припадницима других религија, а конкретно, у овом случају, постојала је оправдана бојазан да би православка, ступањем

(Београд: Лирика, 2004²); Никола Радојчић, *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354* (Београд: Научно дело, 1960); *Душанов законик*, Приредио Ђорђе Бубало (Београд: Завод за уџбенике – Службени гласник, 2010).

¹⁰ Срђан Шаркић, *Средњовековно српско право* (Матица Српска: Нови Сад, 1995), 12-13; Срђан Шаркић, „Утицај византијског права на средњовековно српско право“, *Slovene International Journal of Slavic Studies*, Vol. 4, № 2 (2015): 106, 112; http://slovene.ru/2015_2_Sarkic.pdf (преузето 10.6.2023. године у 21.00 h); Ђорђе Степић, „Правни положај жена у Душановом законик, са посебним освртом на властелинке“, *Весник правне историје*, 1/2 (2020): 10, <http://epub.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/article/view/83/79> (преузето 15. 1. 2023. године у 22.30 h). Видјети и: Љубомирка Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Осмо издање (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2016), 37-42.

Иако је Србија Душановог доба, с једне стране, према мишљењу многих историчара и правника, имала веома модерне законе у то вријеме, због великог утицаја византијског права, с друге стране, уочава се недостатак практичне примјене тих прописа. – Василије З. Митровски, „Утицај византијског права на кривично право у средњовековној Србији“, *Весник правне историје*, 1/1 (2020): 81-82, 95, <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/issue/view/10/5> (преузето 15.5.2023. године у 22.00 h).

¹¹ Ђорђе Бубало, „Полуверци“, у: *Лексикон...*, 549.

¹² С. Новаковић, *Законик...*, 13-14, 154; Ђ. Бубало, *Законик*, 76, 151-152.

у брак са римокатоликом, прихватила његову вјеру, коју би, самим тим, прихватила и њихова дјеца.¹³ Занимљиво је да је Законик регулисао само један случај вјерски мјешовитог брака – између полуверца (римокатолика) и християнице (православке), под условом да муж католик пређе у православну вјеру. С друге стране, Душанов законик не говори нам ништа о супротној могућности, односно шта се дешава ако се православац ожени римокатолкињом? Не можемо рећи да је такав брак био незаконит, јер претпостављало се да је премоћ мужа била одлучујућа за очување православног вјерског живота у кући. Тачније, жена је, свакако, прихватила вјеру женика, односно ако је муж био православне вјероисповијести није било бојазни од прозелитизма¹⁴. Ријетки изузеци чињени су само у случају бракова у оквиру владарских династија.¹⁵ Осим раскида брака са православком, законодавац је, као што смо видјели у тексту деветог члана Законика, за римокатолика, који би се „оглушио“ на наведену наредбу, предвидио и друге санкције у смислу да би овај био протјеран, те да би му се конфисковао дио имовине, у корист жене и дјеце, али није познато шта се десило, односно каква је била „судбина“ другог дијела његове имовине?¹⁶

У члану 17. Душановог законика – *О калуђерима жена се помиње у контексту калуђерице – И калуђерије и калуђерице, које се постризају тере живу у својих кућах, да се иждену и да живу по манастирех.*¹⁷ Другим

¹³ Стефан В. Стојановић, „Православље и Српска православна црква у Душановом законику“ (Докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2021), 34, 57-58, <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/disertacije/dis-dd-sstojanovic.pdf> (преузето 15.6.2023. године у 19.30 h)

¹⁴ Преобраћање, прелажење из једне вјере у другу.

¹⁵ Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави* (Београд: Лирика, 2002³), 443; Александра Костадиновић – Рачић, „Архијереј у Душановом законику“, у зборнику: *Осам вијекова аутокефалности и један вијек од уједињења Српске православне цркве*, Приредили проф. др Бошко М. Бранковић и проф. др Боровоје Милошевић (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, 2020), 25 (нап. бр. 10). Видјети и: Садуша Ф. Реџић, „О друштвеном статусу жене у досредњовековној и средњовековној Србији“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, ХЛ (2011): 523, <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-3293/2011/0354-32931141515R.pdf> (преузето 20. 1. 2023. године у 21.00 h).

¹⁶ С. Новаковић, *Законик...*, 154; С. Шаркић, *Средњовековно српско право*, 91-92; С. В. Стојановић, „Православље и Српска православна црква...“ (Докторска дисертација), 57.

¹⁷ С. Новаковић, *Законик...*, 20, 157; Ђ. Бубало, *Законик*, 79, 155.

ријечима, законодавац је наредио да *пострижени*¹⁸ калуђери и калуђерице не могу живјети у својим кућама, већ би требало да пређу у манастир. За улазак у монашки ред – *постриг* био је потребан благослов епископа, а они који су се *постригли* морали су да живе у манастирима, што је важило и за мушкарце и за жене.¹⁹

Члан 46. *Законика* – *О отроцима*²⁰ потврђује дотадашња властеоска и црквена права, истичући да властела која има отроке исте има у наслеђе, које, сходно томе, може ослободити само властелин, његова жена или син, док су сви други из тог „процеса“ искључени – *И отроке што си кто имају, да их имају у баштину. Такмо што ће властелин простити, и или му жена, и или син, то-зи да јест свободно, а ино ништо.*²¹ Осим тога, овај члан *Душановог законика*, као и члан 48, одређује нарочите облике наслеђивања у властеоским породицама, гдје је властели, између осталог, било признато право да њихово имање наслеђују дјеца и сродници.²² С друге стране,

¹⁸ Глагол *пострићи* значи обријати се, ошишати косу, односно, у горе наведеном случају, значи монашити се, калуђерити се. Приликом обреда монашења, новим монасима шишани су праменови косе, што је симболизовало напуштање свјетовног начина живота. – Ђ. Бубало, *Законик*, 155.

¹⁹ Д. Динић – Кнежевић, „Калуђер“, у: *Лексикон...*, 271; Иста, „Калуђерица“, у: *Лексикон...*, 272.

²⁰ Термин *отрок* има различита значења, а овдје ћемо га поменути у контексту једне од категорија феудалних подложника, који су се, по свом правном и социјалном положају, налазили при дну друштвене љествице, што нам указује на већи степен њихове подређености. – Ђорђе Бубало, „Отрок“, у: *Лексикон...*, 483. Мишљење Ђорђа Бубала, да отроци нису робови, подржава и Срђан Шаркић. – Srđan Šarkiћ, „Pravni položaj Vlaha i otroka u srednjovekovnoj Srbiji“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 3 (2010): 44-50, http://zbornik.pf.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2018/12/doi_10.5937_zrpfns44-0042.pdf (преузето 20.5.2023. године у 23.30 h). С друге стране, Теодор Тарановски и Никола Радојчић сматрају да би отроке требало „третирати“ као робове. – Т. Тарановски, *Историја српског права...*, 434-435; Н. Радојчић, *Законик...*, 100-101.

²¹ С. Новаковић, *Законик...*, 41, 175-176; Ђ. Бубало, *Законик*, 84, 165-166. Видјети и: С. Ф. Реџић, „О друштвеном статусу жене...“, 526; Иван Ж. Јоксић, „Душанов законик – социјални контекст и правна наслеђа“, *Национални интерес*, XI/3 (2015): 202, <http://ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/03/NI-24-8.pdf> (преузето 20.1.2023. године у 22.15 h).

²² Ђ. Бубало, *Законик*, 84; Srđan Šarkiћ, „Pravni položaj vlastele u srednjovekovnoj Srbiji“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1 (2010): 23; С. Ф. Реџић, „О друштвеном статусу жене...“, 527; Нина Кршљанин, „Српске средњовековне повеље као извор Душановог законика“ (Докторска дисертација у рукопису, Правни факултет, Универзитет у Београду, 2013), 198-199, <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/2635?show=full> (преузето 25.1.2023. године у 19.00 h). Када је ријеч о принципу наслеђивања у *Душановом законик*у, исти о полу наследника говори, углавном, неутрално, мада је за претпоставити

када је ријеч о 46-ом члану *Законика*, остаје нејасно да ли је властелинка могла да ослободи отрока, из имовине свога супруга, још док је овај био жив или је она то могла да уради тек послије његове смрти?²³ Друга опција дјелује нам прихватљивије, наравно, под условом да се жена не преуда послије мужевљеве смрти. У том случају, она би, заједно са дјецом, имала право да посједује имовину покојног супруга, а, самим тим, и да ослободи отроке, који су били дио властеоске баштине.²⁴

Педесет трећи (53) члан *Законика* – *О насиљу* је још један члан овога правног споменика, који улази у домен кривичног права, и исти нас упућује на казну која је била предвиђена за силовање властелинке од стране властелина, али и себра²⁵ и он појачава ову, иначе строгу одредбу, у вези са сталешким уређењем феудалне државе – *И који властелин узме владику*²⁶ *по силе*²⁷, *да му се обе руке одсеку и нос уреже. Ако ли себар узме по силе владику, да се обеси; ако ли своју другу узме по силе, да му се обе руке одсеку и нос уреже.*²⁸ Иако је кривично дјело силовања постојало и у српском обичајном праву, овај члан *Душановог законика*, имајући у виду казне које су предвиђене за починиоца, указује нам да је поменута одредба преузета из кривичног права Византије. Тачније, санкције које се помињу у тексту члана *Законика* су типичне византијске, које

да су предност у насљеђивању баштине имали мушки потомци, а ако њих није било посједи су могла наслиједити женска дјеца. – Више о томе видјети: Н. Кршљанин, „Српске средњовековне повеље...“ (Докторска дисертација), 148-149.

²³ Александар В. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године* (Београд: САНУ, Одељење друштвених наука, Извори српског права VI, 1980): 212-213; Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 25.

²⁴ Душанка Динић – Кнежевић, „Жене у огледалу Душановог законика“, у зборнику: *Законик цара Стефана Душана*, Зборник радова са Научног скупа одржаног 3. октобра 2000, поводом 650 година од проглашења, САНУ, Научни скупови, Књига CVIII, Одељење друштвених наука, Књига 24, Уредници Сима Ћирковић и Коста Чавошки (Београд: САНУ, 2005), 62; Н. Кршљанин, „Српске средњовековне повеље...“ (Докторска дисертација), 198-199 (нап. бр. 772).

²⁵ *Себар* означава онога ко не припада властеоском сталежу и цркви, односно обухвата и слободне и потчињене свјетовњаке неплеменитог рода. – Више о томе видјети: Н. Радојчић, *Законик...*, 104; Ђ. Бубало, *Законик*, 168; Раде Михаљчић, „Себар“, у: *Лексикон...*, 659-660.

²⁶ Властеоска жена, властеоска дјевојка. – Раде Михаљчић, „Владика“, у: *Лексикон...*, 86.

²⁷ У науци нема сагласности да ли израз *узме по силе* значи отмицу или силовање?

²⁸ С. Новаковић, *Законик...*, 46, 180; Ђ. Бубало, *Законик*, 86, 168.

се помињу у *Прохируну* (XXXIX, 66), *Синтагми* (Т-15), као и у њеној скраћеној српској верзији.²⁹ Овај члан *Душановог законика*, осим што прописује казне за силовање према сталешком положају, о којима ће бити ријечи у наставку текста, занимљив је и по опречним ставовима у науци када је ријеч о термину *по силе*. Наиме, док Александар Соловјев сматра да се поменути термин односи на силовање³⁰, Никола Радојчић и Душанка Динић – Кнежевић мишљења су да се овај термин односи на отмицу жене, што је мање вјероватно. Динић – Кнежевић свој став заснива на томе да је за регуларност брака, у средњовјековном друштву, била потребна сагласност родитеља, а с обзиром на то да будући супружници често нису утицали на сопствени избор партнера, младићи су, сходно томе, уз пристанак дјевојке или не, прибјегавали отмици.³¹ Међутим, с друге стране, имајући у виду казне које су биле прописане за овај чин, прихватљивије нам је мишљење Александра Соловјева да је у овом члану *Законика* ријеч о силовању, јер не можемо са сигурношћу тврдити (мада није ни искључено) да би неко за отмицу жене био кажњен тако ригорозном казном као што је смртна казна, док је за сам чин силовања жене, у овом случају властелинке од стране себра, таква казна у средњовјековном друштву била сасвим извјесна. Из приложеног текста овога члана *Душановог законика*, уочава се да су казне, које су прописане, као што смо, већ, поменули, одређене према сталешком положају – и властелин, а и себар, који силује дјевојку или жену истог сталежа треба да „изгуби“ нос и обје руке. Међутим, ако себар силује жену из властеоског сталежа биће кажњен смртном казном, што је, уједно, и први случај такве казне у *Законику*.³² Начин на који су казне биле пропи-

²⁹ А. В. Соловјев, *Законик...*, 218; В. З. Митровски, „Утицај византијског права...“, 88.

³⁰ А. В. Соловјев, *Законик...*, 217-218; Александар В. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка* (Скопље: Скопско научно друштво, 1928), 181-183.

³¹ Н. Радојчић, *Законик...*, 104; Д. Динић – Кнежевић, *Жене у огледалу...*, 60.

³² Тумачећи овај члан *Душановог законика*, Нина Кршљанин је мишљења да се, у овом случају, част жене из властеоског сталежа не вреднује више од части жене из себарског сталежа, већ се ради о томе да се казна мијења само у случају прекорачења сталешке границе. Тачније, припадници властеле, за исти преступ, били су привилеговани, односно „ослобођени“, од смртне казне за разлику од себара који овај вид казне нису могли избјећи, јер су чином силовања жени из властеоског сталежа наносили увреду, која је била тако велика да се кажњавала губитком живота. Нина Кршљанин, „Сталешка неједнакост у казненом праву Душановог законика“, *Strani pravni život*, 56/3 (2012): 59;

сане сасвим јасно утврђује неједнакост пред законом. Другим ријечима, казне су биле исте само ако је дјело извршено у оквиру истог друштвеног слоја, док се казна за дјело припадника повлашћеног сталежа над припадницом потчињеног сталежа и не помиње или није била ни предвиђена? Анализирајући поменути члан Душановог законика, видимо да у истом нису биле исцрпљене све сталешке комбинације, па се поставља питање шта се, рецимо, десило ако је властелин силовао грађанку или себарку? По свој прилици, он, сигурно, није остао некажњен за свој преступ, мада је за претпоставити да је био кажњен или према обичајном праву или према правилима *Законоправила* или блажом казном основне одредбе *Скраћене синтагме*, односно одсијецањем носа и конфискацијом 1/3 имовине.³³

И члан 54. Душановог законика – *О блуду властелинке*, као и претходни члан, преузет је из византијског права (*Прохирон* – XXXIX, 43 и XXXIX, 44), који је, такође, добио један оштрији тон и оштрију казну, коју је законодавац прилагодио сталешким приликама у средњовјековној Србији.³⁴ Наведени члан говори нам о томе са каквим се презиром, тадашње друштво, односило према невјерству жена које су припадале повлашћеном сталежу, те, у складу с тим, указује нам на прописану казну за блуд, који би властелинка починила са својим слугом, подаником – *Ако ли владика блуд учини *са* својим човеком³⁵, да им се *обема* руке одсеку и нос уреже.*³⁶

<http://stranipravnizivot.rs/index.php/SPZ/article/view/344/339> (преузето 25.1.2023. године у 20.20 h); Иста, „Српске средњовековне повеље...“ (Докторска дисертација), 305-306, 312-313.

³³ С. Новаковић, *Законик...*, 180; А. В. Соловјев, *Законик...*, 218; С. Шаркић, *Средњовековно српско право*, 107; Раде Михаљчић, „Метода ex silentio. Примери из Душановог законика“, у: *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I-VI, Књига V (Београд: Српска школска књига – Knowledge, 2001), 66-67; Н. Кршљанин, „Сталешка неједнакост...“, 58-60. Иако за властелина, у Душановом законнику, нису(?) биле предвиђене казне у случају силовања сељанке, у средњовјековној Пољској сељацима је, због истог преступа властелина, било дозвољено да се иселе са његовог имања, чиме би овога, у датом тренутку, оставили без радне снаге. – С. Шаркић, *Средњовековно српско право*, 107; С. Ф. Рецић, „О друштвеном статусу жене...“, 528.

³⁴ Законодавац је из *Прохирона* задржао казну одсијецања носа, којој је додао још једну византијску казну, а иста се односи на одсијецање обе руке. – Више о томе видјети: В. З. Митровски, „Утицај византијског права...“, 88.

³⁵ Подложник властеоски, земљорадник

³⁶ С. Новаковић, *Законик...*, 46-47, 180; Ћ. Бубало, *Законик*, 86, 169.

Оно што би требало нагласити, у вези са овим чланом *Законика*, односи се на израз *са својим човеком*, који је Никола Радојчић погрешно протумачио, сматрајући да је ријеч о припаднику истог сталежа, односно да је наведено „кривично дјело“ учињено са властелином³⁷, међутим значење и употреба термина *човек*, у писаним споменицима средњег вијека, не иде у прилог његовом мишљењу.³⁸ Поменути члан *Душановог законика* говори нам о повреди сталешке структуре, односно исти је имао намјеру да казни припаднике вишег сталежа, који су својим недозвољеним радњама нанијели срамоту властеоском сталежу. Другим ријечима, властелинка је, упуштајући се у интимну везу са својим подаником, осрамотила властеоски сталеж, а ништа мању кривицу није сносио ни поданик, који се, према тадашњим моралним схватањима, усудио на такву дрскост. Самим тим, и властелинка и њен поданик били су подједнако криви, тако да је горе наведена казна била предвиђена за обоје, чиме је законодавац, уједно, желио да заштити сталешку подијељеност становништва.³⁹ С друге стране, казне за блуд, који се могао догодити међу зависним становништвом, не помињу се у *Законику*, што не значи да их није било, али претпоставља се да је то било регулисано обичајним правом.

Један члан (64) *Законика* – *О сиротама* помиње жене у контексту сиромашних удовица, које су се прехрањивале тако што су преле вуну, а за које су важила иста правила као и за попове без баштине, односно да су, као и они, биле ослобођене од свих работа – *Сирота кудељница да јест слободна, такожде како и поп*.⁴⁰ Тумачећи наведени члан *Законика*, Стојан Новаковић истиче да не зна шта значи термин *кудељница*, али, ипак, за-

³⁷ Н. Радојчић, *Законик...*, 105.

³⁸ А. В. Соловјев, *Законик...*, 218-219; Ђ. Бубало, *Законик*, 169; А. В. Соловјев, *Законодавство...*, 489-490; Т. Тарановски, *Историја српског права...*, 340, 345-346; С. Шаркић, *Средњовековно српско право*, 108; Биљана Марковић, „Блуд“, у: *Лексикон...*, 50; Иста, „Кривично дело отмице девојака и жена у законодавству цара Стефана Душана“, *Историјски часопис*, LVI (2008): 251; Н. Кршљанин, „Српске средњовековне повеље...“ (Докторска дисертација), 305-306 (нап. бр. 1146), 312-313.

³⁹ Б. Марковић, „Блуд“, у: *Лексикон...*, 50.

⁴⁰ С. Новаковић, *Законик...*, 52, 185; Ђ. Бубало, *Законик*, 88, 172. Самим тим што су биле ослобођене од свих работа, сироте су биле у бољем положају у односу на остало социјално угрожено становништво, о којима је бринула црква. – Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 18.

кључује, да се исти односи на жену која се издржавала предењем и која није имала никакво имање. Он, даље, указује да то што је законодавац прописао да кудељница буде слободна као поп значи да је поп за своју баштину, или за црквену земљу која му се уступала, био ослобођен од работа, о чему нам говори члан 31. *Душановог законика*.⁴¹ Осим што је била ослобођена од свих работа, као и попови без баштине, Душанка Динић – Кнежевић мишљења је да је ова жена имала и тај вид слободе у смислу да је могла напустити властелинско имање, на којем је била настањена, под условом да јој властелин није дао одређени комад земље, који би јој био довољан да прехрани себе и своју породицу.⁴² Расправљајући о овом члану *Законика* Раде Михаљчић и Ђорђе Бубало термин *кудељница* дефинишу као синоним за удовицу, која је, у недостатку мушке радне снаге, издржавала своју породицу предењем кудеље (вуна, конопља). Она је, у складу са обавезама правне заштите сиромашних и обесправљених особа присутних како у римско-византијском, тако и у обичајном праву, била ослобођена обавеза према феудалном господару.⁴³ И Нина Кршљанин је мишљења да овај члан *Душановог законика* говори о удовицама, претпостављајући о оним које нису имале дјеце, прије свега мушких потомака, будућих радника, имајући у виду да се исти не помињу у наведеном члану *Законика*. Она, даље, помиње да удовица, према одредбама овога члана *Душановог законика*, неће добити на располагање цјелокупно имање покојног супруга, с обзиром на то да оно неће имати радника, па би земља, у том случају, остала неискоришћена, односно од ње не би имао користи ни феудалац, а ни сама удовица, јер иста не би била у могућности да обрађује толику земљу. Другим ријечима, законодавац удовици додјељује селиште (у овом случају, кућу и окућницу), врт, одно-

⁴¹ С. Новаковић, *Законик...*, 29-30, 164-165. Према ријечима Стефана Стојановића, *Душанов законик* је све попове ослободио од личног рада према феудалцу, а изузетак је била само новоуведена категорија манастирских попова, који би узели више земље од прописаног ждријеба. – С. В. Стојановић, „Православље и Српска православна црква...” (Докторска дисертација), 206, 220.

⁴² Д. Динић – Кнежевић, *Жене у огледалу...*, 63.

⁴³ Ђ. Бубало, *Законик*, 172; Раде Михаљчић, „Душанов законик у судској пракси“, у: *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I-VI, Књига V (Београд: Српска школска књига – Knowledge, 2001), 72-74. Видјети и: С. Ф. Реџић, „О друштвеном статусу жене...“, 526.

сно повртњак и „најбољу главну њиву“.⁴⁴ Када је ријеч о „најбољој главној њиви“, Кршљанин указује да удовица, за разлику од попа, од феудалца не *добија*, већ од цјелокупног имања свог покојног супруга *задржава* само три њиве, које би се наизмјенично обрађивале.⁴⁵

Члан 73. *Законика* – *О сироти* каже – *Сирота која нест јака прети или отпирати, да гаје парца који ће отпирати* или у преводу сирота (удовица) која није у стању да тужи или да одговара на суду, нека да заступника (адвоката) који ће за њу парничити.⁴⁶ Сирота је заступника тражила сама, односно он јој није био обезбијеђен од стране државе, а суд је по *Душановом законик*у био дужан да га безусловно прихвати.⁴⁷ Према ријечима Душанке Динић – Кнежевић, горе поменута одредба односила се на удовице кметова, али није искључено да су и властелинке могле себи одредити заступника, ако имамо у виду да је и једну и другу категорију жена заступао муж, док је био жив.⁴⁸

У члану 104. *Законика* – *О позивању* каже се – *И да се не наведе пристав на жену кади нест мужа дома, ни да се позива жена без мужа, на да си га жена мужу глас да греде на суд. У том-зи муж нест крив, догда му гаде глас.*⁴⁹ Како истиче Стојан Новаковић, у овом члану *Душановог законика* указује се да је приставу (судском помоћнику) било забрањено да било шта истражује у кући у којој се само налазила жена, без мужа. Осим тога, жена у мужевљевом одсуству није могла да прими ни позив за суд.⁵⁰ Слично мишљење има и Ђорђе Бубало, који наводи да пристав није смио захтијевати од жене да иступа на суду умјесто мужа, у случају да је овај био одсутан, док је, с друге стране, било сасвим могуће да се муж појави на суду као женин заступник. Жена је, такође, била дужна да мужа обавијести о судском позиву, али њега суд није могао теретити за

⁴⁴ Н. Кршљанин, „Српске средњовековне повеље...“ (Докторска дисертација), 190-193. Видјети и: Александар В. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)* (Београд: Издавачка књижевница Геце Кона, 1926): 95.

⁴⁵ Н. Кршљанин, „Српске средњовековне повеље...“ (Докторска дисертација), 194.

⁴⁶ С. Новаковић, *Законик...*, 59, 190-191; Ђ. Бубало, *Законик*, 89, 175.

⁴⁷ Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 21.

⁴⁸ Д. Динић – Кнежевић, *Жене у огледалу...*, 63.

⁴⁹ С. Новаковић, *Законик...*, 80, 209; Ђ. Бубало, *Законик*, 95, 187.

⁵⁰ С. Новаковић, *Законик...*, 209.

одлагање и недолазак на рочиште, док не добије потврду да је овај примио позив, што је риједак случај у српском средњовјековном праву да се овакво понашање није санкционисало.⁵¹ Из свега што је напријед речено, да се закључити да нам законодавац, овим чланом закона, „саопштава“ до које мјере су жене биле потчињене мужевима, не само у браку, већ и у јавном животу, укључујући ту кривичне и грађанске парнице, ако имамо у виду да су и жене могле имати своју имовину.⁵²

Члан 195. Душановог законика налази се само у Раковачком рукопису, док га остали преписи немају, а исти нам указује да је женама било забрањено да ноће у цркви, осим ако је у питању царица и краљица – *И жене да не облежу у цркви, разве господња царица и краљица.*⁵³ Овоме би требало додати да се овдје мисли на коначење царице и краљице у мушким, а не женским манастирима и ту посебну привилегију није имала ниједна друга жена у средњем вијеку, без обзира на ранг властeosког сталежа, којем је припадала.⁵⁴ Тадашњи манастири, осим што су били центри писмености и знања, пружали су људима, у тешким временима, и уточиште, што се да видјети и у наведеном члану Законика, иако се ова одредба, по свему судећи, косила са правилима монашког живота, односно са типцима којима је био уређен монашки живот братства.⁵⁵

И члан 196. Душановог законика – *О постригу*⁵⁶ *калуђера и калуђерице*, као и претходни члан, налази се само у Раковачком препису и каже – *И без благословенија светитељ да се не постризају ни муж ни жене. Всакому човеку закон црковни.*⁵⁷ Према ријечим Стојана Новаковића, поменути члан Законика предвидио је да се без епископовог одобрења ни човек

⁵¹ Ђ. Бубало, *Законик*, 187. Видјети и: С. Новаковић, *Законик...*, 209; Т. Тарановски, *Историја српског права...*, 574; С. Ф. Реџић, „О друштвеном статусу жене...“, 524; Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 19-20.

⁵² Д. Динић – Кнежевић, *Жене у огледалу...*, 61.

⁵³ С. Новаковић, *Законик...*, 145, 264; Н. Радојчић, *Законик...*, 141; А. В. Соловјев, *Законик...*, 184; Ђ. Бубало, *Законик*, 118, 223.

⁵⁴ Ђ. Бубало, *Законик*, 223.

⁵⁵ Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 29.

⁵⁶ Улазак у монашки ред.

⁵⁷ С. Новаковић, *Законик...*, 145, 264; Н. Радојчић, *Законик...*, 141; Ђ. Бубало, *Законик*, 118, 223.

ни жена нигдје не могу покалуђерити.⁵⁸ Расправљајући о овом члану *Душановог законика*, Александар Соловјев истиче да се овом одредбом настојала умањити надлежност игумана, који је, према општим правилима православне цркве, доносио одлуку о замонашењу искушеника, док се, у исто вријеме, проширивала надлежност архијереја, који је, сада, одлучивао о томе, односно о наведеном замонашењу, по свему судећи, због недовољних богословских и правних компетенција нижих црквених органа.⁵⁹ С друге стране, Ђорђе Бубало сматра да се у досадашњим преводима и тумачењима овога члана *Законика* полазило од погрешног увјерења да су *мужи и жене* употријебљени у општем значењу мушког и женског пола, а заправо је ријеч о случајевима када један од супружника одлучи да напусти свјетовни живот и посвети се монашком животу, када је био потребан благослов архијереја.⁶⁰ Слично мишљење заступа и Стефан Стојановић, наводећи да је законодавац овим чланом *Законика* прописао једно опште правило које се састојало у томе да је за свако замонашење био потребан благослов епископа.⁶¹

Иако жене у средњем вијеку, као што смо, већ, поменули у уводном дијелу рада, нису имале неки завидан положај у друштву, *Душанов законик*, али и остатак његовог законодавства, доноси нам доста података о женама, на основу чега можемо видјети да су жене, у појединим случајевима, биле дискриминисане, али су, исто тако, могле уживати и извјесне привилегије. На разлоге дискриминације и привилегија утицала је, прије свега, њихова полност и материјално стање, али без обзира на то бројни историјски извори указују нам да су жене, заједно са својом дјецом, учествовале у правном животу тога доба, о чему нам свједоче подаци да су властелинке могле да издају сопствене повеље, затим да уређују баштинске цркве, помажу манастире, али и да учествују у купопродаји земљишта, што је забиљежено у попису имања манастира Богородице Хтетовске, те у

⁵⁸ С. Новаковић, *Законик...*, 264.

⁵⁹ А. В. Соловјев, *Законик...*, 331.

⁶⁰ Ђ. Бубало, *Законик*, 223.

⁶¹ С. В. Стојановић, „Православље и Српска православна црква...“ (Докторска дисертација), 182.

Призренском уговору.⁶² Осим тога, жена је могла да се појави пред судом као странка у спору, затим као заступник своје дјече, свједок, али и као поротник.⁶³ С друге стране, видљива је и брига законодавца према женама православне вјероисповијести, које би, заједно са дјецом, добијале дио мужевљеве имовине, под условом да овај, приликом ступања у брак, није хтио да пређе из римокатоличке у православну вјеру, о чему је било ријечи приликом тумачења деветог члана *Законика*. Законодавац је такође штирио и удовице, нарочито удовице кметова, које су имале право да задрже сву или дио мужевљеве имовине, како би, на тај начин, имале средства да прехране породицу, о чему нам говори члан 64. *Душановог законика*. Када је ријеч о женском наслеђивању, ово питање није посебно обрађивано у *Законику*, али оно је, до сада, било предмет бројних расправа и научних анализа, тако да га у раду нисмо помињали.⁶⁴

Душанов законик имао је своју примјену и у каснијем периоду, ако знамо да се он користио у српском Приморју, до краја XVIII вијека, гдје је био прерађен и прилагођен начину живота и суђењу, те говорном језику. Самим тим, *Законик* је наставио да живи и да се примјењује у друштвеној и политичкој средини другачијој од оне у којој је настао, мијењајући се, узгред, и због тога што је приликом преписивања долазило до одређених грешака. Осим српског Приморја, друга област примјене *Душановог законика* била је у кругу српске јерархије и поданика Хабсбуршке монархије, послије Велике сеобе народа, крајем XVII и почетком XVIII вијека.⁶⁵

⁶² Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века* (Београд: Српска краљевска академија, 1912): 691, 696; А. В. Соловјев, *Одабрани споменици...*, 131, 148; Ђорђе Бубало, *Српски номици* (Београд: Византолошки институт САНУ, 2004), 143-152.

⁶³ Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 20.

⁶⁴ Више о томе видјети: А. В. Соловјев, *Одабрани споменици...*, 95, 232; А. В. Соловјев, *Законодавство...*, 239; Д. Динић – Кнежевић, *Жене у огледалу...*, 62; Зоран С. Мирковић, *Српска правна историја* (Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет, 2017), 56-57; Ђ. Степић, „Правни положај жена...“, 16-19.

⁶⁵ Ђорђе Бубало, „Оглед из историје текста Душановог законика. Рукописно окружење“, *Зборник радова Византолошког института*, L/2 (2013): 726; Ђорђе Бубало, „Време Душановог законика“, *Slovene. International Journal of Slavic Studies*, Vol. 4, № 2 (2015): 136-139, http://slovene.ru/2015_2_Bubalo.pdf (преузето 20.5.2023. године у 22.50 h).

Објављени извори

Григорије Цамблак, *Слово о преносу моштију свете Петке из Трнова у Видин и Србију*, у: *Књижевни рад у Србији*, Приредио Дамњан Петровић, На савремени језик превели Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Ђорђе Трифунковић и Дамњан Петровић, *Стара српска књижевност у 24 књиге*, Књига 12 (Београд: Просвета – СКЗ, 1989).

Душанов законик, Приредио Ђорђе Бубало (Београд: Завод за уџбенике – Службени гласник, 2010).

Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Приредила Гордана Јовановић (Београд: Просвета – СКЗ, 1989).

Новаковић, Стојан, *Законик Стефана Душана цара српског 1349-1354. На ново издао и објаснио Стојан Новаковић*, Уредник и приређивач Раде Михаљчић (Београд: Лирика, 2004²).

Новаковић, Стојан, *Законски споменици српских држава средњег века* (Београд: Српска краљевска академија, 1912).

Радојчић, Никола, *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354* (Београд: Научно дело, 1960).

Соловјев, Александар В., *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)* (Београд: Издавачка књижевна Геце Кона, 1926).

Соловјев, Александар В., *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године* (Београд: САНУ, Одељење друштвених наука, Извори српског права VI, 1980).

Стара српска књижевност. Хрестоматија, Приредио и превео Томислав Јовановић (Београд: Филолошки факултет; Крагујевац: Нова светлост, 2000).

Литература

Бубало, Ђорђе, „Отрок“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 483-485.

Бубало, Ђорђе, „Полуверци“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 549.

Бубало, Ђорђе, *Српски номици* (Београд: Византолошки институт САНУ, 2004).

Бубало, Ђорђе, „Оглед из историје текста Душановог законика. Рукописно окружење“, *Зборник радова Византолошког института*, L/2 (2013): 725-740.

Бубало, Ђорђе, „Време Душановог законика“, *Slověne. International Journal of Slavic Studies*, Vol. 4, № 2 (2015): 119-146, http://slovene.ru/2015_2_Bubalo.pdf (преузето 20.5.2023. године у 22.50 h).

Динић – Кнежевић, Душанка, „Жена“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 189-190.

Динић – Кнежевић, Душанка, „Калуђер“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 271.

Динић – Кнежевић, Душанка, „Калуђерица“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 272.

Динић – Кнежевић, Душанка, „Жене у огледалу Душановог законика“, у зборнику: *Законик цара Стефана Душана*, Зборник радова са Научног скупа одржаног 3. октобра 2000, поводом 650 година од проглашења, САНУ, Научни скупови, Књига CVIII, Одељење друштвених наука, Књига 24, Уредници Сима Ћирковић и Коста Чавошки (Београд: САНУ, 2005): 57-65.

Јоксић, Иван Ж., „Душанов законик – социјални контекст и правна наслеђа“, *Национални интерес*, XI/3 (2015): 189-207, <http://ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/03/NI-248.pdf> (преузето 20.1.2023. године у 22.15 h).

Костадиновић – Рачић, Александра, „Архијереј у Душановом законнику“, у зборнику: *Осам вијекова аутокефалности и један вијек од уједињења Српске православне цркве*, Приредили проф. др Бошко М. Бранковић и проф. др Боривоје Милошевић (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, 2020): 21-35.

Кркљуш, Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Осмо издање (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2016).

Кршљанин, Нина, „Сталешка неједнакост у казненом праву Душановог законика“, *Strani pravni život*, 56/3 (2012): 41-68, <http://stranipravnizivot.rs/index.php/SPZ/article/view/344/339> (преузето 25.1.2023. године у 20.20 h).

Кршљанин, Нина, „Српске средњовековне повеље као извор Душановог законика“ (Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Правни факултет, 2013), <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/2635?show=full> (преузето 25.1.2023. године у 19.00 h).

Лексикон српског средњег века, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999).

- Марковић, Биљана, „Блуд“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 50.
- Марковић, Биљана, „Кривично дело отмице девојака и жена у законодавству цара Стефана Душана“, *Историјски часопис*, LVI (2008): 241-260.
- Мирковић, Зоран С., *Српска правна историја* (Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет, 2017).
- Митровски, Василије З., „Утицај византијског права на кривично право у средњовековној Србији“, *Весник правне историје*, 1/1 (2020): 66-99, <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/issue/view/10/5> (преузето 15.5.2023. године у 22.00 h).
- Михаљчић, Раде, „Владика“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 86.
- Михаљчић, Раде, „Себар“, у: *Лексикон српског средњег века*, Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999): 659-660.
- Михаљчић, Раде, „Метода ex silentio. Примери из Душановог законика“, у: *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I-VI, Књига V (Београд: Српска школска књига – Knowledge, 2001): 65-67.
- Михаљчић, Раде, „Душанов законик у судској пракси“, у: *Изворна вредност старе српске грађе*, Сабрана дела I-VI, Књига V (Београд: Српска школска књига – Knowledge, 2001): 68-84.
- Рецић, Садуша Ф., „О друштвеном статусу жене у досредњовековној и средњовековној Србији“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLI (2011): 515-535, <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-3293/2011/0354-32931141515R.pdf> (преузето 20.1.2023. године у 21.00 h).
- Соловјев, Александар В., *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка* (Скопље: Скопско научно друштво, 1928).
- Степић, Ђорђе, „Правни положај жена у Душановом законнику, са посебним освртом на властелинке“, *Весник правне историје*, 1/2 (2020): 9-37, <http://epub.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/article/view/83/79> (преузето 15.1.2023. године у 22.30 h).
- Стојановић, Стефан В., „Православље и Српска православна црква у Душановом законнику“ (Докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2021), <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/disertacije/dis-dd-sstojanovic.pdf> (преузето 15.6.2023. године у 19.30 h)

- Тарановски, Теодор, *Историја српског права у Немањинској држави* (Београд: Лирика, 2002³).
- Томин, Светлана, *Књигољубиве жене српског средњег века* (Нови Сад: Академска књига, 2007).
- Томин, Светлана, *Мужаствене жене српског средњег века* (Нови Сад: Академска књига, 2011).
- Ферјанчић, Божидар, Ћирковић, Сима, *Стефан Душан* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005).
- Шаркић, Срђан, *Средњовековно српско право* (Матица Српска: Нови Сад, 1995).
- Šarkić, Srđan, „Pravni položaj vlastele u srednjovekovnoj Srbiji“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1 (2010): 7-27.
- Šarkić, Srđan, „Pravni položaj Vlaha i otroka u srednjovekovnoj Srbiji“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 3 (2010): 37-51, http://zbornik.pf.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2018/12/doi_10.5937_zrpfns44-0042.pdf (преузето 20. 5. 2023. године у 23.30 h)
- Шаркић, Срђан, „Утицај византијског права на средњовековно српско право“, *Slovene. International Journal of Slavic Studies*, Vol. 4, № 2 (2015): 106-118; http://slovene.ru/2015_2_Sarkic.pdf (преузето 10.6.2023. године у 21.00)

Aleksandra Kostadinović – Račić

ABOUT WOMEN IN DUŠAN'S CODE.
IN THE CONTEXT OF OLDER AND NEWER RESEARCH

Summary: *We discussed women in Dušan's Code, ie about their privileges, but also discrimination, where they are mentioned, both directly and indirectly, in articles 9, 17, 46, 53, 54, 64, 73, 104, 195 and 196. Articles of the Code, as well as provisions, in which women are mentioned, mainly referred to landlady and other women, but not to the wives of rulers, which can be concluded from article 195. Comparing the older, but also recent research in Serbian historiography, on the mentioned issue, in the scientific work we have reviewed the similarities and differences in them, focusing, primarily, on the rights and position of women in the society of that time, that is, in that period of time. Although women in the Middle Ages, as we have already mentioned in the introductory part of the scientific work, did not have an enviable position in society, Dušan's code, as well as the rest of his legislation, brings us a lot of information about women, on the basis of which we can see that women, in some cases, were discriminated against, but they could also enjoy certain privileges. The reasons for discrimination and privileges were influenced, first of all, by their gender and material condition, but regardless of this, numerous historical sources show us that women, together with their children, participated in the legal life of that era, as evidenced by the data that lanladys could issue their own charters, then organize heritage churches and support monasteries. The legislator's concern for widows, especially widows of serfs, who had the right to keep all or part of their husband's property, in order to have the means to feed the family, is also visible.*

Key words: *Dušan's code, woman, nobility, commoners, heritage, customary law, Middle Ages.*